

Aki keres, többnyire talál

Válaszok az olvasók kérdéseire

Első cikkünket (*Könyvtáros* 1982/5. sz.) módszertani útmutatónak szántuk a tájékoztatóval foglalkozó könyvtárosok számára, és azt reméltük, hogy „olvasóink éber figyelemmel kísérik majd közleményeinket”; azt hittük, eljuttatják hozzánk a cikkkel kapcsolatos észrevételeiket, tanácsaikat, kifogásaikat. Segítségüket is kértük: küldjék be szerkesztőségünkbe azokat a kérdéseket, amelyekre nem találtak választ.

Várakozásunkkal ellentétben felhívásunkra egyetlen levél, kérés, észrevétel sem érkezett. A könyvtárosok, a lap olvasói között egy sem akadt, aki hibát vagy a közölnél egyszerűbb, célravezetőbb megoldást talált volna, és ami még szomorúbb, nem kaptunk megoldásra váró újabb kérdéseket sem. (Nem számítva azokat, amelyek a szerkesztőség és egyes könyvtárak munkatársai közötti személyes kapcsolatok révén jutottak el hozzánk.) Ennek ellenére teszünk még néhány kísérletet, hátha sikerül felkeltenünk az olvasószolgálattal foglalkozó kollegák érdeklődését.

*

Egy szocialista brigád arra volt kíváncsi, hol található részletes életrajzot és fényképet „Osztjapenko”-ról. A kérés első olvasásra igen egyszerűnek látszott, a munka során hamarosan kiderült, hogy nem is olyan könnyű eleget tenni neki.

A hibásan megadott névforma nem hátráltatta különösebben a keresést, részben azért, mert az átnézett kiadványokban elég gyakran szintén tévesen szerepel, részben mivel az elsőként megvizsgált lexikon jellegű művekben (*Új Magyar Lexikon*, *Bolszaja Szovjetszkaja Enciklopedija*) sem helyes, sem helytelen alakjában nem található meg a név. (Az Új Magyar Lexikonban *Parlamentar* címszó alatt szerepel ugyan, de mivel a lexikonhoz sajnálatos mó-

don nem készült névmutató, meg nem található.) Megvan viszont a *Budapest Lexikonban* (1973. Akadémiai K. 906. l.), mégpedig helyesen írva („Osztjapenko-szobor”). A rövid szócikk nem tartalmaz irodalmi hivatkozásokat, és csupán annyiban vitt előbbre célunk felé, hogy közli Kerényi Jenő bronzszobrának képét (905. l.).

Mivel sem az általános lexikonok, sem az életrajzi, illetve szaklexikonok nem adtak elégséges felvilágosítást, tágitani kellett a keresés fogalmkörét (amint azt az informatikai szaknyelvben mondják: a keresőképet). Ez egyszerűbben kifejezve azt jelentette, hogy össze kellett gyűjteni a második világháború magyarországi, illetve budapesti eseményeivel, az ország és a főváros felszabadításával foglalkozó történelmi monográfiák, tanulmánykötetek, esetleg folyóiratcikkek bibliográfiai adatait.

A feladat elvégzésére többféle módszer kínálkozott: a bibliográfiai megközelítés, vagy valamelyik nagykönyvtár szakkatalógusának, illetve a témával foglalkozó ismert művek irodalmi hivatkozásainak áttanulmányozása. A magunk részéről mindhárom módszert alkalmaztuk párhuzamosan, és pedig két okból: elsősorban azért, mert ezzel időt és munkát próbáltunk megtakarítani, másodsorban pedig azért, mivel első kísérletünkkor egyik sem vezetett megnyugtató eredményre.

Valamennyi említett megközelítés többlépcsős, pontosabban legalább két lépcsőből áll, ellentétben az eddigiekben ismertetett közvetlen, név szerinti kereséssel. Az első lépcsőben a témával foglalkozó dokumentumok bibliográfiai leírásainak összegyűjtése a feladat, ezt követheti a dokumentumok — szerencsés esetben azok mutatóinak — átvizsgálása annak megállapítására, foglalkoznak-e a szovjet parlamenterekkel, és ha igen, meg tudhatunk-e belőlük valami új részletet, ismertetik-e Osztjapenko életrajzi adatait.

Ez a módszer nem nehéz, különösebb szakmai hozzáértést nem igényel, viszont hosszadalmas, időigényes munka, ezért a mindennapi könyvtári tájékoztatás feladatai közé nem mindenütt illeszthető be. A keresés sikere vagy sikertelensége, a ráfordított idő tartama, a helyes vagy legalább részben kielégítő válaszhoz vezető út hossza előre nem határozható meg. A hozzáértés, gyakorlat, kitartás, módszeresség nem elegendő, sok múlik a szerencsén, a véletlenen is. A könyvtáros nem engedheti meg magának, hogy kitartó és módszeres legyen, neki a minél gyorsabb sikerre kell törekednie, hogy azután máris hozzáfogjon egy másik kérdés megválaszolásához.

Esetünkben ez azt jelenti, hogy nem mindegy, hány dokumentumot vizsgálunk át. Olyan irodalmi összeállítást, szakbibliográfiát kell találnunk, amely egyrészt egészen friss, tehát az újabb kiadványokat is feltárja, másrészt teljességre törekszik, így feltételezhető, hogy a bennünket érdeklő anyag — ha van ilyen egyáltalán — szerepel benne. Csakhogy ha van ilyen összeállítás és rá is találunk, ezzel még távolról sem oldottuk meg a problémát. Egy ilyen, sem időben, sem tartalmi szempontból nem korlátozott anyagot felsoroló mű kiválóan alkalmas lehet arra, hogy visszarettentsen az előttünk álló feladattól, hiszen többszáz könyv és folyóiratcikk áll rendelkezésünkre, és ezért — legalábbis elméletileg — a bőség zavarával kerülünk szembe. Most aztán mihez kezdünk? Kutassuk fel az összes dokumentum lelőhelyét, hogy azután egyenként kézbe vegyünk valamennyit? Nyilvánvaló, hogy szelektálásra van szükség, éspedig mindjárt az elején. De milyen szempontok szerint válogassunk? A legkézenfekvőbb, ha időben visszafelé haladunk, feltételezve, hogy az újabb munkák — ha elég alaposak — hivatkoznak a régebben megjelent (és fontos) dokumentumokra. Bevalljuk, hogy nem ezt tettük, elsősorban lehetőségeink korlátozott volta miatt. Egyszerre több irányban indítottuk el a kutatást, mindig abba az irányba haladva, amerre a legkönnyebb volt az információforráshoz hozzájutni.

A lexikonok után bibliográfiákhoz fordultunk. A nagy Budapest-bibliográfia mutatókötetében sikeres volt a keresés, éspedig épp a hibás névforma: „Osztjapenko, Ilja” alatt (*Budapest történetének bibliográfiája. 7. köt. Mutatók. 1974. 89. l.*) Sajnos, a mutató mindössze egyetlen tételre utal: „V. 10 494”. Az ötödik kötet hivatkozott helye Krizsán László „Budaörs és Vecsés határában meggyilkolják a

szovjet parlamentereket” című írását regisztrálja, amely az ugyancsak általa összeállított forráskiadvány (*Okmányok a felszabadulás történetéhez Pest megyében. 1960.*) 85—87. lapján található, és a bibliográfia magyarázó jegyzete szerint Steinmetz Miklós és „Osztjapenko” 1944. december 29-én történt meggyilkolását tárgyalja.

Noha a mutatóból nem derül ki, a bibliográfia felsorol még néhány, a témával szoros kapcsolatban álló írást másutt is. Ilyen például a szovjet hadsereg 1944. december 29-én kelt ultimátumát tartalmazó röplap, amely a Budapest körzetében a németek által provokatív és bűnös módon meggyilkolt szovjet parlamenterekkel foglalkozik (10 468. tétel), továbbá Baktai Ferenc *Két sortűz* című megemlékezése (= Népszava. 1959. december 29. 2. l., 10 492. tétel), Barabás Tibor *A magyar szabadság szovjet vértanúi* című cikke (= Szabad Nép. 1954. december 29. 2. l., 10 493. tétel) a parlamenterek meggyilkolásáról, egy 1944. évi röplap (10 497. tétel), és talán akad még több is, de sajnos egyik sem „részletes életrajz”.

A továbbiakban bibliográfia helyett egyik nagykönyvtárunk szakkatalógusát használtuk, és számos Magyarország, illetve Budapest felszabadításáról, valamint a második világháborúról szóló kiadvány között válogathattunk. Ezek szinte kivétel nélkül említést tesznek a parlamenterek meggyilkolásáról, részletesebben azonban nem foglalkoznak velük. „A szovjet hadsereg Budapesten a főváros és lakossága kímélése céljából előbb megadásra szólította fel a németeket. A fehér zászlóval érkező parlamentereket, Steinmetz és Osztjapenko [!] kapitányokat azonban a fasiszták megölték” olvashatjuk a tömör beszámolót (*Magyarország története. Szerk. Molnár Erik, Pamlényi Ervin és Székely György. 3. kiad. 1971. [Az] MTA Történettudományi Intézete. 2. köt. 478. l.*). Karsai Elek *A budai vártól a gyepűig 1941—1945* (1965. 624—625. l.) című könyvében a szovjet ultimátumról szólva csupán annyit közöl, hogy Osztjapenkot (!) hátulról lelőtték. Egy másik munkában (*A felszabadulás krónikája. 1944 ősze—1945 tavasza. Közreadja Karsai Elek és M. Somlyai Magda. 1970.*) megtalálható Osztjapenko kapitány mellképe (a 152. és a 153. lap közötti 4. fényképtáblán). Karsai Elek és Tóth Sándor *Új ország született* (1974. 73. l.) címmel közreadott könyvében elmondja, hogy december 29-én Ilja Osztjapenko százados, a 3. Ukrán Front parlamentere a Budaörsi út és a Sasadi

út kereszteződésénél halt mártírhálált, küldetésének teljesítése után, útban visszafelé a szovjet állásokhoz.

A szakkatalógusban talált művek átnézésével egyidejűleg tanulmányoztuk a kézbe vett kiadványok irodalomjegyzékeit is. A Molnár Erik, Pamlényi Ervin és Székely György szerkesztésében megjelent *Magyarország története* már hivatkozott második kötetében a felsorolt irodalom között (648. l.) szerepel Tóth Sándor *A szovjet hadsereg felszabadító harcai Magyarországon* (1965) című munkája (mellesleg ugyanez a mű megtalálható a *Világtörténet tíz kötetben* című szovjet kiadvány magyar fordításának irodalomjegyzékében – 10. köt. 1966. 408. l. – is). Amikor Tóth Sándor e munkájának raktári jelzetét a könyvtár betűrendes katalógusában kikerestük, kiderült, hogy a szerzőnek azóta újabb könyve is napvilágot látott ugyanerről a témáról *Budapest felszabadítása 1944–1945* címmel (1975). Természetesen az előbbivel együtt ezt is kihoztattuk a raktárból.

Tóth Sándor elsőnek említett könyve szerint a 3. Ukrán Front ultimátumát (szövegét közli a *Felszabadulás 1944. szeptember 26–1945. április 4.* című, 1955-ben megjelent kiadvány 66–69. lapján) a német hadosztályparancsnok, Zechender SS-tábornok, a 8. SS-lovashadosztály parancsnoka nem vette át, mire Osztapenko és kísérelője eltávozott. Visszafelé jövet, a saját állásaikhoz vezető úton gépkocsijuk hátulról tüzérségi tüzet kapott. Osztapenko és a gépkocsivezető meghalt, a tolmács sebesülten elvergődött a szovjet állásokig. A könyv foglalkozik a *Nemzetőr* című, Münchenben megjelent jobboldali emigráns lap 1957. november 1-i számában közölt cikkel, amely azt állítja, hogy Osztapenko egy magyar üteg tévedésből leadott tüzeben lelte halálát, és hogy a parlamenterek gépkocsijára tévedésből történt tüzelés miatt egy magyar tüzérhadnagyot és egy őrmestert annak idején felelősségre is vontak. Tóth Sándor megállapítja, hogy a tüzelést nem lehet tévedésnek minősíteni, hiszen a hangszórók az útvonal és az időpont megjelölésével többször hírül adták a parlamenterek indulását, és a kocsis messziről látha-

tó fehér zászlóval volt megjelölve. Az sem tekinthető bizonyítottnak, hogy a tüzet magyar löveg nyitotta, mivel az eset a 8. SS-lovashadosztály védelmi arcvonalszakaszán történt (A szovjet hadsereg felszabadító harcai Magyarországon. 236–239. l.).

A másodikkal említett, újabb megjelenésű könyvben további részletek olvashatók az eseményekről. Ebből megtudjuk, hogy az ultimátumot Ilja Afanaszjevics Osztapenko százados, a hadosztály politikai osztályának főinstruktorra vitte a németekhez, kísérelő: Nyikolaj Feoktisztovszov Orlov főhadnagy, az 1077. lövészed I. zászlóaljának segédtisztje és Jefim Taraszovics Gorbatyuk törzsrőmester voltak. Osztapenko az ultimátumot egy német alezredesnek adta át, aki magát Karl Pfeffer-Wildenbruch SS-főcsoportvezető, a Waffen-SS tábornoka, a IX. SS-hegyi hadtest parancsnoka (1944. december 5-e óta a „budapesti erőd harcparancsnoka”) különleges megbízottjának mondta.

Ez a leírás eltér a korábitól abban is, hogy csak Osztapenko haláláról beszél, és úgy tudja, Orlov főhadnagy és a főtörzsrőmester életben maradt (*Budapest felszabadítása 1944–1945.* 220–222. l.). Ugyanebben a művében rámutat a szerző egy érdekes ellentmondásra; nevezetesen arra, hogy a 8. SS-lovashadosztály parancsnoka, akit a régebbi beszámoló az ultimátummal kapcsolatban említettek, nem Zechender, hanem Joachim Rumohr SS-Brigadeführer volt (i. m. 287. l., 30. sz. jegyzet).

Végül kiderül a kiadványból (286. l., 27. sz. jegyzet) az is, hogy Osztapenko 1904-ben született az ukrajnai Zseleznyak nevű faluban. Kőolajipari munkás volt, 1940-ben a Dél-országi Kőolajipari Munkások Szakszervezete Központi Bizottságának titkárává választották. 1942 januárjától teljesített katonai szolgálatot.

A hadiesemények és az ezeket követő helyzet érthetővé teszi, hogy a történekről csak a szemtanúk olykor ellentmondó beszámolója alapján nyerhetünk képet. Vizsgálódásunk eredménye a két képi ábrázolás, valamint az a tény, hogy Osztapenkóról részletes életrajz nem íródott.

Pálvölgyi Endre

A Könyvtáros egyes számai — tizenkét hónapra visszamenőleg — kaphatók a Lapkiadó Vállalat Közönségszolgálatánál (1076 Budapest, Thököly út 21. Tel.: 424-543); a régebbi számok pedig szerkesztőségünkől kérhetők.